

2. Bloomberg ocenil poteri mirovoy ekonomiki ot koronavirusa v \$5 trln. <https://www.rbc.ru/economics/09/04/2020/5e8ec97f9a79478537a44e47>.
3. Minsel'hoz predlozhit vremenno ogranichit' eksport zerna iz Rossii. <https://www.rbc.ru/business/27/03/2020/5e7de7ca9a7947d226ca6b26>.
4. Turizm-2020 i COVID-19: turisticheskaya otrasl' v usloviyah pandemii i posle nee. Garant.Ru. Informacionno-analiticheskij portal. <http://www.garant.ru/article/1376805/>.
5. Problemy prognozirovaniya nalogovyh dohodov. MVF. Byudzhetye voprosy. <file:///C:/Users/User/Downloads/ru-special-series-on-covid-19-challenges-in-forecasting-tax-revenue.PDF>
6. Rossiya vzyala kurs na importozameshchenie. <http://i-mt.net/news/rossiya-vzyala-kurs-na-importozameshchenie>.
7. Tomberg R.I. Kitayskaya «Ekspansiya» kak resursnaya sostavlyayushchaya mezhdunarodnyh konfliktov v Afrike. <https://cyberleninka.ru/article/n/kitayskaya-ekspansiya-kak-resursnaya-sostavlyayushchaya-mezhdunarodnyh-konfliktov-v-afrike>.
8. Sankcii protiv Huawei uzhestochili. Lenta.Ru. Nauka i Tekhnika. https://lenta.ru/news/2020/08/18/huawei_ban/.

FTAMP 32.019.5 322

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-8940.03>

Ж.М. Төлен^{1*}, А. Бақытқызы², А.Б. Алишеров³

¹«Тұран» университеті, «Аймақтану және халықаралық қатынастар» кафедрасының меңгерушісі, саясаттану PhD докторы,

²«Тұран» университеті, «Халықаралық қатынастар» мамандығының 3 курс студенті

³«Тұран» университеті, «Халықаралық қатынастар» мамандығының 2 курс магистранты

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫНДАҒЫ ТЕРРОРИЗМ МЕН ЭКСТРЕМИЗМ МӘСЕЛЕСІ (ҚАЗАҚСТАН МЫСАЛЫНДА)

Аңдатпа

Бұл мақалада діни терроризм мен экстремизм мәселелерінің Орталық Азия аумағында қаншалықты таралғанын, әсіресе Қазақстан Республикасындағы мәселенің өзектілігі талданады. Себебі, бұл мәселе қазіргі таңдағы өзектілігі айқындалып, жан-жақты зерттеліп, шешімін табу үшін әртүрлі шаралар жасалып жатқан бірден бір мәселе болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстандағы діни мәселенің туындау себептері, оның салдарлары мен күресу жолдары барынша көрсетіледі. Зерттеу жұмысында Орталық Азия аумағындағы басқа да мемлекеттерде мәселенің қандай деңгейде өршіп тұрғаны қарастырылады және де Қазақстан Республикасымен салыстырмалы түрде талданады. Жалпы алғанда дін мәселесі қай жағынан алсақ та әртүрлілігімен, күрделілігімен ерекшеленеді. Кез-келген қоғамда болмасын оның өзектілігінің мәні де сонда деп есептеуге болады. Әсіресе, аталған мәселенің мемлекеттердің саяси және әлеуметтік жағдайына тигізетін залалы мен ықпалы өте күрделі мәселе болып отыр. Терроризмнің соңғы жылдары ерекше назарға алынып, күресу шаралары жүріп жатуы да әр салаға жекелей әрі ауыр түрде зиянын тигізіп жатқандығында. Жалпы алғанда, шешімі жоқ мәселе болмайды деп есептей келе, бұл мәселенің де шешімін табуға күллі әлем елдері талпынуда. Әр сала мамандары мен зерттеушілер де осы мәселеге қатысты өздерінің жан-жақты үлесін қосуда. Осы тақырыпта зерттеулердің жазылуы да оның әлеуметтік санаға оң әсерін тигізбей қоймасы анық. Зерттеу барысында аталмыш мақалада келесідей сұрақтарға жан-жақты жауап ізделінетін болады. Діни экстремизм мен терроризм деген не? Олардың алдын-алу жолдары қандай? Терроризм мен экстремизм қоғамдық қауіпсіздікке қаншалықты қауіп төндіреді? Олармен күресу шаралары қандай болмақ? Сонымен қоса авторлар тарапынан зерттеуге қатысты ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: терроризм, экстремизм, Орталық Азия, Қазақстан, дін, қауіпсіздік.

Zh.M. Tolen^{1*}, A. Bakhytkyzy¹

¹Head of the Department of Regional Studies and International Relations, "Turan" University, PhD

¹3rd year student of the specialty "International Relations" University "Turan"

¹2nd year undergraduate student in "International Relations" of the University "Turan"

THE PROBLEM OF TERRORISM AND EXTREMISM IN CENTRAL ASIA (ON THE EXAMPLE OF KAZAKHSTAN)

Abstract

This article analyzes the prevalence of religious terrorism and extremism in Central Asia, especially in the Republic of Kazakhstan. This is due to the fact that at present this is one of the most pressing problems that is being identified, studied in various measures in order to identify common problem. In addition, one of the main reason for the religious problem in Kazakhstan and its consequences, solutions will be highlighted in this paper. The study examines the magnitude of the problem in Central Asian countries and compares it to the Republic of Kazakhstan. In general, the question of religious affairs differs in all respects. This is the essence of its relevance. In particular, the problem of center, political and social damage and state influence is a very complex issue. The fact that terrorism has received special attention in recent years and that measures are being taken to combat it also causes serious damage to each sector individually. In general, there are no unsolvable problems, and the whole world is trying to find a solution to this problem. Experts and researchers in various fields offer solutions to this problem. Obviously, writing research on this topic also has a positive effect on public consciousness. This article will cover the following issues, by responding them step by step. What are religious extremism and terrorism? What are the ways to prevent them? To what extent are terrorism and extremism a threat to public safety? What measures will be taken to combat? In addition, the authors provide their own research guidelines.

Key words: terrorism, extremism, Central Asia, Kazakhstan, religion, security.

Ж.М. Төлен^{1*}, А. Бақытқызы², А.Б. Алишера³

*¹Заведующий кафедрой «Регионоведение и международные отношения»
университета «Туран», PhD доктор*

²Студент 3 курса по ОП «Международные отношения» университета «Туран»

³Магистрант 2 курса по ОП «Международные отношения» университета «Туран»

ПРОБЛЕМА ТЕРРОРИЗМА И ЭКСТРЕМИЗМА В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ (НА ПРИМЕРЕ КАЗАХСТАНА)

Аннотация

В данной статье анализируется феномен распространения религиозного экстремизма и терроризма в Центральной Азии, особенно в Республике Казахстан. Это связано с тем, что сегодня данное явление представляет собой первостепенную важность, которое детально изучается и принимаются различные меры для его решения. Кроме того, в статье рассматриваются причины возникновения религиозной проблемы в Казахстане, ее последствия и пути решения. Целью научного изыскания является исследование масштабов данной проблемы в странах Центральной Азии, в контексте компаративизма с Республикой Казахстан. Религиозный фактор крайне разнообразен и сложен, оказывает негативное влияние на политическую и социальную ситуацию в стране, и в этом заключается его актуальность. Тот факт, что терроризму в последние годы уделяется особое внимание и что принимаются меры по борьбе с ним, также наносит серьезный ущерб каждому сектору в отдельности. В целом, нет никаких неразрешимых проблем, и во всем мире пытаются найти

решение этой проблемы. Ученые и эксперты в различных областях предлагают свои пути решения этой проблемы. Очевидно, что данное исследование на эту тему окажет весьма положительное влияние на общественное сознание. В представленной статье рассмотрены следующие вопросы: что такое религиозный экстремизм и терроризм? Каковы способы его предотвращения? В какой степени проблема терроризма и экстремизма представляют собой угрозу для общественной безопасности? Какие меры будут приняты для борьбы? Кроме того, авторы дают свои собственные рекомендации в вопросах решения этой проблемы.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, Центральная Азия, Казахстан, религия, безопасность.

Кіріспе.

Тақырыпқа арқау болып отырған терроризм мен экстремизм мәселесі қанша уақыттан бері тек Орталық Азия аумағын немесе Қазақстанды ғана алаңдатып отырған мәселе емес. Бүкіл әлемнің жаһандық проблемасына айналған бұл мәселе қай мемлекетке болмасын үлкен қауіп төндіріп отыр. Сол себепті де, тақырыптың бүгінгі таңдағы өзектілігі өте жоғары деңгейде деп атауға болады.

Мәліметтерге зер салып қарайтын болсақ Орталық Азия аумағындағы ең алғашқы үлкен террористік акт Ташкент қаласында 1999 жылдың ақпан айында орын алғаны белгілі. Қысқа уақыт ішінде қаланың әртүрлі бөліктерінде барлығы 6 жарылғыш құрылғы жарылды. Шабуылдар үкіметтің негізгі нысандарын көздеді, оның ішінде Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинетінің Тәуелсіздік алаңындағы ғимараты (Мұстакиллик Майдони) бар, мұнда террористер ғимарат бөлімдерінің біріне жақын жерде жарылғыш заттар толтырылған машинаны жарып жіберді, осылайша олар нысанаға зиян тигізуге тырысқан. Осы уақытта ғимаратта министрлер кабинетінің отырысы басталуы керек еді, оған ел президенті Ислам Каримовтың қатысуы жоспарланған болатын. Адамдардың 16-сы қаза тауып, жүзден астамы жараланды. Бұл оқиға өзбек ұлты тарихына үлкен таңба болып қалды [1]. Ал, Қазақстан Республикасында ең бірінші террористік акт орын алғанға дейін аймақтағы ең тыныш әрі қауіпсіз мемлекет болып саналды. 2011 жылдың мамыр айында орын алған оқиға бұл фактіні түбегейлі өзгерткен болатын. 25 жасар жігіт Ақтөбе қаласындағы ҰҚК-нің ғимаратының кіре берісінде өзін-өзі жарып жіберген. Ресми билік оны «дәстүрлі емес Ислам» ағымының мүшесі деп мәлімдеді. Қазақстандық басылымдар болса осы кезде ақтөбелік жанкештілердің Дағыстандағы террорлық топтарға қатысы барлығы туралы ақпараттарды таратты. Бұл бір ғана мысал. Діни топтар мен олардан дәріс алған азаматтар қауіпке айналып отыр. Себебі, олар қай уақытта немесе қандай әдіспен бейбіт тұрғынға залал тигізетіні ешкімге мәлім емес. Теріс ағымның жетегіне кеткен замандастырымыз қай аймақта болмасын баршылық. Соның нәтижесінде бұдан кейін де бірнеше актілер болып, халықтың тыныштығын бұзды. Қазіргі таңда еліміздің тұрғындарында террористік актінің орын алуына күмәнға қарағанда қорқыныш басым [2].

Оқиғалардың еліміздің аймағында орын алуы тікелей діни мәселелердің ушығуына әкеліп соқты. Сәйкесінше, онымен күресу шаралары да мемлекеттің тығыз шаруаларының қатарына енді. Қазіргі уақытта бұл шаруалар жүзеге асып, оң нәтижесін көрсетіп жатқаны баршамызға мәлім. Бірақ онымен мәселенің соңына нүкте қойылды деп айта алмаймыз. Мақаланың жазылуына да тікелей түрткі болған осы сауал. Террористік актілерді тиімді түрде алдын алуға бола ма? Терроризм мен экстремизм мәселесі біздің жеке бас қауіпсіздігімізге қаншалықты зиянын тигізуде? Олармен күресу шаралары қандай болмақ? осы секілді мақаланың жазылуына түрткі болған сұрақтарға жауаптар қарастырылып, көкейтесті мәселелердің мазмұнын барынша ашуға тырыстық.

Әдістер.

Мақаланы жазу барысында жұмыстың әдістемелік және теориялық негізін шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып қарастырылды. Жұмыс шеңберінде салыстырмалы тұрғыда талдайтын әртүрлі тұжырымдамалар, салыстырмалы статистикалық деректер қолданылды. Мұндай әдіс мәселенің статистикалық көрінісін нақтылай түсуге септігін тигізеді. Сонымен қатар, Орталық Азия және Қазақстан Республикасындағы діни экстремизмге байланысты деректер мен сауалнама нәтижелері назарға алына отырып, талдау жасалынды. Оған қоса, онлайн форматта тұрғындардан сауалнама алынды. Сауалнама алу арқылы қарапайым тұрғындардың мәселеге деген көзқарастарын талдау мүмкіндігі туындады және оларды қолдану арқылы қоғамның дінге қатысты көзқарасын анықтауға болады. Оны ғалымдар мен зерттеушілердің талдамаларымен салыстыра зерттеу мәселенің мәнін барынша ашуға мүмкіндік туғызады.

Нәтежелерді талдау.

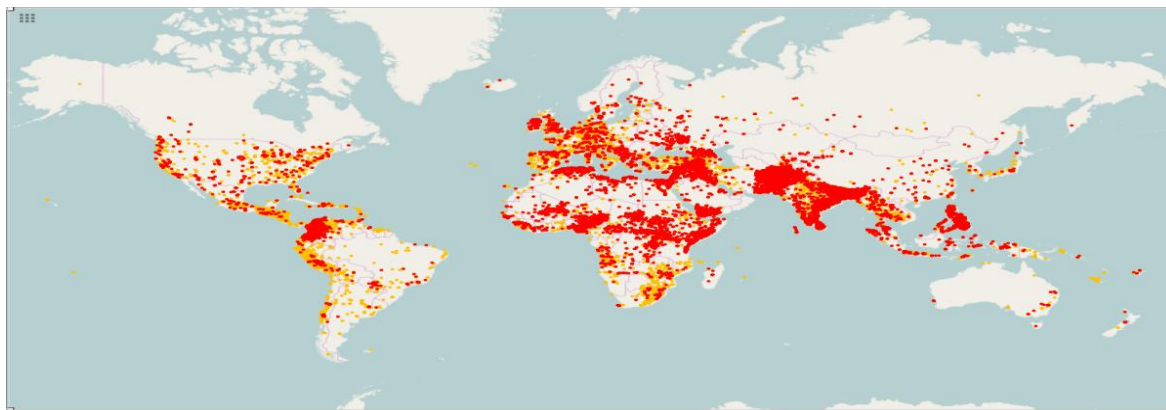
Орталық Азиядағы терроризмнің пайда болуы мен дамуы.

Орталық Азиядағы терроризм қаупінің артуы, ең алдымен, аймақтағы ИГИЛ террористік тобының және де басқа да топтардың белсенділігімен байланысты. Бірқатар ғалымдардың пікірі бойынша «экстремизм» термині кең мағынада экстремалды шараларды ұстануды білдіреді [3]. Егер біз осы ұғымды діни тұрғыда қарастыратын болсақ, онда бұл діни саладағы экстремалды көзқарастар мен әрекеттерге міндеттеме болып табылады, оның негізі зорлық-зомбылық, қатыгездік пен агрессия саналады. Діни экстремизмнің мақсаты - діни араздық пен өшпенділікті жандандыру, билікті басып алуға бағытталған, мемлекеттік жүйенің, егемендік пен аумақтық тұтастықтың өзгеруіне әкелетін діни теріс әрекеттер. Сонымен, әлеуметтік деструктивті әрекеттің экстремалды формасы ретінде әрекет ете отырып, діни экстремизм мемлекеттің қауіпсіздігіне, қоғамның тұрақты дамуының негіздеріне қауіп төндіреді.

Әлемдегі діни экстремизм мәселелерін көптеген ғалымдар, зерттеушілер, сарапшылар зерттеуде, бірақ бұл тақырыпқа қатысты әлі күнге дейін бірыңғай пікір жоқ. Оның көріністері, түрлері, даму перспективалары, масштабындағы айырмашылықтар, мазмұны, көріністерінің мотивациясы тарихи, әлеуметтік-экономикалық, саяси, аймақтық және басқа факторларға байланысты өзіндік ерекшелігі бар [4].

Басты назарға алынып отырған аймақтағы аталмыш мәселенің күрделі өріс алуы мемлекеттердегі саяси тұрақтылықты барынша сақтап отырған Үкімет басшыларын біраз әбігерге салған үрдіс болып отыр. Бұған себеп, аталмыш мәселенің жаһандық сипат алуы. Оның мұндай деңгейге жетуін бірнеше себептермен атап көрсетуге болады: *біріншіден*, террорлық іс-әрекеттер тек қана Орталық Азия немесе басқа аймақтарда жекелей ғана емес, күллі әлем мемлекеттерінің бәрін шарпыған үрдіс. *Екіншіден*, жоғарыда айтылғандай терроризм жеке мемлекеттермен қоса бүкіл әлемдік қауымдастықтарға да қауіпті. Дүниежүзінде жыл сайын мұндай қолдан жасалып отырған қатігездіктен мыңдап адамдар қаза тауып немесе жарымжан болуда. *Үшіншіден*, проблемамен күресу тек қана бір мемлекеттің мойнындағы мәселе емес, яғни ортадағы мәселемен күресуге бүкіл әлем мемлекеттері жұмылса ғана бір шешімін табуға мүмкіндік жоғарылайды. *Төртіншіден, терроризмнің қазіргі таңдағы басқа жаһандық проблемалармен байланысы ашық және айқын болуда.* Мысалы, дерек көздердің мәліметтеріне сүйенетін болсақ террористтер өздерін қаржыландыру үшін адам саудасымен не болмаса адам дене мүшелерін сату сияқты қылмыстық іс-әрекеттермен айналысуда. Бұл дегеніміз әлем бойынша жаңа мәселелердің туындауына жағдай жасайды [5].

Негізгі факторлар мен себептерді қарастырдық, кезек олардың алдын алуда. Себебі, мәселенің пайда болуы – оның шешілу жолдарын қарастыруды талап етеді. Аймақтағы тұтастықты сақтау үшін жоғары билік те бей-жай отырған жоқ. Бұған дәлел ЕҚЫҰ-ның БҰҰ-мен күш біріктіре отырып аймақтағы терроризм және экстремизммен күресу шараларын ұйымдастыруы. Сонымен қатар, аймақ мемлекеттерінің басшылары да өз үлестерін қосуда. 2011 жылы Орталық Азияның төрт мемлекеті Ашхабадта Біріккен іс-қимыл жоспарына қол қойып, аймақтағы радикализм мен терроризмге қарсы бірлесіп жұмыс істеуге уәде берді. Бұл жоспардың алдында бірнеше ай бойы жоғары деңгейдегі кездесулер өткізілді және оған қол қоюшылар терроризмнің алдын-алуға және зорлық-зомбылық экстремизмнің таралуына жағдай туғызуға бағытталған қырық шараны жүзеге асыруға келісті. Бұл бастама аясында іс жүзінде шаралар қолға алынып, ұйымдастырушылар халыққа дұрыс жолды көрсетуге барынша тырысқан. Аймақтағы терроризмге қарсы күресті қайта қарастырудың тағы бір дәлелі – БҰҰ Бас хатшысы 2015 жылдың соңында жариялаған әскери экстремизмнің алдын алу жөніндегі іс-қимыл жоспары. Іс-қимыл жоспары барлық мемлекеттерді терроризммен күресу жөніндегі тұтас стратегияларды дамытуға ынталандырады [6].

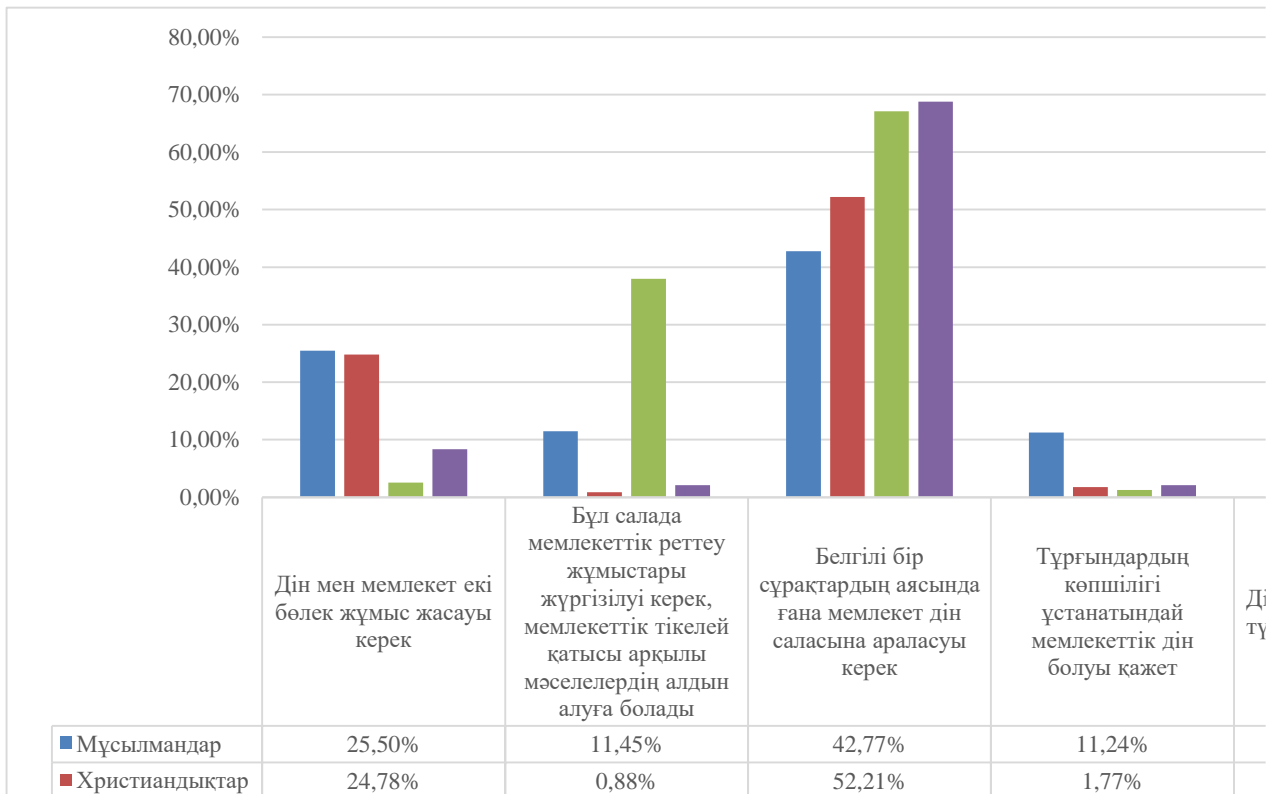
1-сурет. Әлемдегі терроризмнің таралуы сұранысы бойынша көрсеткіш

Халықаралық ұйымдардың тапсырысы бойынша жүргізілген келесі зерттеулерді алайық. Тәжікстандағы кең ауқымды сауалнама мен фокус-топтарға негізделген бір зерттеу 2012 жылы адамдардың радикалдану себептерін қабылдауы және олардың экстремистік топтармен танысу деңгейі туралы статистиканы ұсынды. Зерттеу көрсеткендей, адамдар экстремистік топтар туралы діни мекемелерден немесе мешіттерден гөрі достары мен туыстарынан көбірек білуге бейім. БҰҰ-ның 2015 жылы Қырғызстанда жүргізген тағы бір ішкі зерттеуі Ош облысындағы мешіттердің еркін салынуы туралы қатаң ескертті және құқық қорғау органдарында діни және теологиялық күзіреттіліктің жоқтығын атап өтті. Бірінші зерттеу діннің рөлін бағаламағанымен, екіншісі радикализация процестеріндегі діни орындарға басты назар аударды. Көп зерттеулер радикалдануға қарсы Үкіметтің бағдарламаларына және олардың табысқа жету мүмкіндігіне зер салады [6].

Қазақстан Республикасындағы дін мәселесі.

Алғашқы террористік акт орын алғанға дейін ең тұрақты мемлекеттердің қатарында болған Қазақстан Республикасы үшін қазір терроризм мен экстремизм шешілуі тиіс мәселелердің алдыңғы қатарында тұр. Себебі, мәселенің дамуы жыл санап артуда. Орталық Азияның басқа да мемлекеттерімен салыстырғанда мәселе баяу көрініс тапқанымен бірнеше рет елдің тыныштығын бұзып үлгерді. Оқиғалардың хронологиясына көз жүгіртетін болсақ, ең алғашқы террористік акт 2011 жылы тіркелген соң ел тұрғындары тағы да бірнеше оқиғалардың куәсі болып үлгерген. Нақтырақ айтсақ, 2011 жылы – 5 акт болса, 2012 жылы тағы да осы дәстүр қайталанды. Соңғы 2 жайсыз оқиға 2016 жылы табан тіреген. Қазақстандағы терроризм қаупі 2006 жылы рекордтық жоғары деңгейде болған АҚШ-пен қарым-қатынаста аса маңызды рөл атқарады [7]. Қазақстан Орталық Азияда Ресей үшін де, АҚШ үшін де таңдаулы серіктес ретінде Өзбекстанның орнын алды. Алайда, Қазақстанның терроризмге қарсы күрестегі күш-жігерінің арқасында ел экономика және бейбітшілік институты жариялаған 2016 жылғы жаһандық терроризм индексында 130 елдің ішінде 94-ші орынға ие болды. Рейтингтегі позиция неғұрлым жоғары болса, терроризмнің елге әсері соғұрлым жоғары болмақ [8].

Діни тұрақтылық – мемлекет саясатының тікелей көрінісі деп есептейтін болсақ, бұл тақырыптың өзектілігі артпақ. Мемлекеттегі діни ахуал бойынша, әсіресе мемлекеттегі діни саясаттың жұмысы бойынша ғалымдар мен зерттеушілер бірнеше зерттеу жұмыстарын жүргізген. Солардың мәліметтеріне сүйенетін болсақ, Қазақстан мұсылмандарының 59,2% мемлекеттің діни саясатына қанағаттанады, 13% қазіргі заманғы сын-қатерлерге нақты жауап бере алмайды екен, сұралғандардың 5% ғана сенушілердің құқықтарына назар аударса, мемлекеттің зайырлылығын 15,2% қолдайды. Мемлекеттік дінді бекіту 5% -ды, ал заңнамалық деңгейде діни нормаларды, сондай-ақ мұсылман елдеріндегі шариғат нормаларын белгілеуді 11% қажет деп санайды. Сонымен қатар, саяси өмірде дін саласын заңдастыруды жақтайтын, Қазақстанның қазіргі заманғы діни саясатын діндарлардың мүдделерін ескеретін және осы ұстанымды ұстанатын респонденттердің басым бөлігі ұлттық немесе конфессиялық тиесілілігі бойынша ұйымдардың мүшесі болуға дайын емес екенін алға тартқан [9].

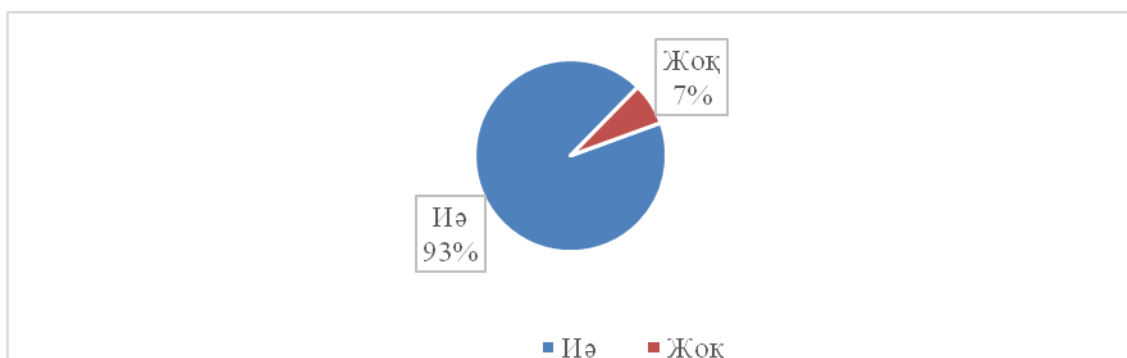

1- диаграмма. ҚР-дағы мемлекет пен дін қарым-қатынасы қандай деңгейде екені туралы мәлімет

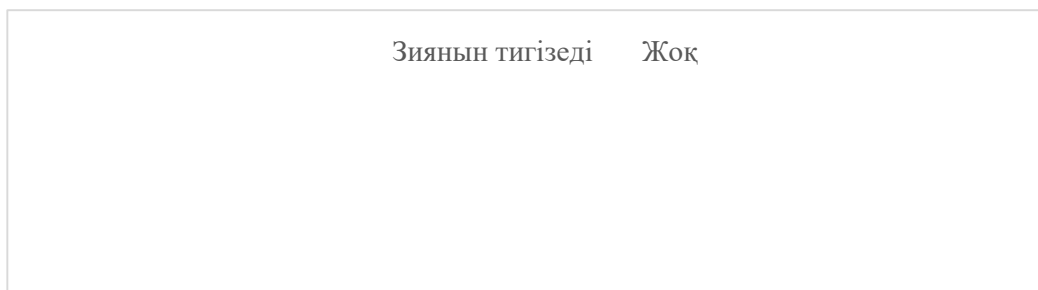
Көптеген мәселелердің төңірегінде әрдайым жастар қауымы көбірек жүретінін зерттеу нәтижелері көрсеткен екен. Әсіресе, жасөспірім кезеңіне қадам басқан бүлдіршіндердің жолдан таюының ықтималдығы жоғары. Оның бірнеше себептерін қарастыруға болады: ой-өрісінің толыққанды өмір жағдайына үйреніспеуі, оқу орнында дұрыс білім берілмеуі, көп жағдайда ата-анасының тікелей қадағаламауы және тағы басқа. Осы мәліметке сүйене отырып, жастардың арасында онлайн форматта сауалнама жүргізілген болатын. Сауалнамаға барлығы 62 адам қатысты. Қатысушылардың жас шамасы 14 және 25 жас аралығын құрады. Сауалнама Google.com сайтының сауалнама жүргізетін қосымшасы арқылы жасалды.

Сауалнамаға қатысушылардың 62,5%-ын 14-19 жас аралығындағы азаматтар құраса, 19-25 жас аралығындағы қатысушылар 37,5%-ды көрсетті. Олардың 91,1%-ы студент, 7,1%-ы қызметкер, ал қалған 1,8%-ы оқушы болды.

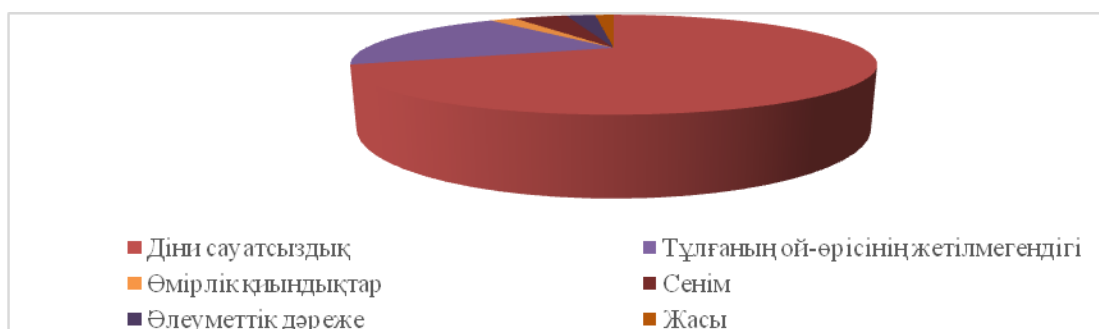
1- сұрақ. Сіз терроризм және экстремизм ұғымын түсінесіз бе?

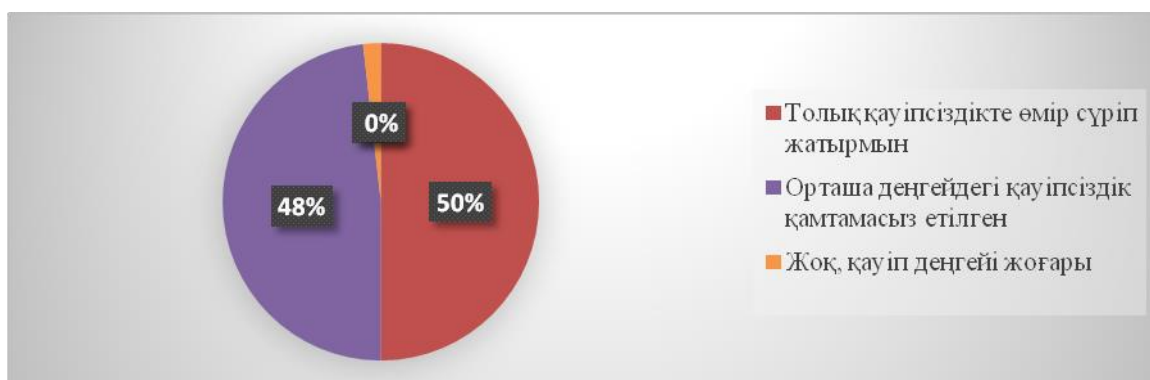
2- сұрақ. Терроризм сіздің жеке бас қауіпсіздігіңізге қауіп төндіруі мүмкін деп ойлайсыз ба?

3- сұрақ. *Адамдардың теріс бағытқа түсуінің негізгі себебі неде деп ойлайсыз?*

4 – сұрақ. *Сіз өзіңіздің тұрғылықты жеріңізде террористік қауіптерден, терроризм актілерінен қорғалғанмын деп ойлайсыз ба?*

Еліміздегі терроризм және экстремизммен күрес шараларынан хабардар екенін қатысушылардың 76,8%-ы пайымдаған, ал қалған 23,2%-ы, өкінішке орай, ондай шаралар туралы бейхабар. Келесі сұрақ терроризмнің түпкілікті жойылуына байланысты қойылған болатын, олардың 70%-ы бұл мүмкін деген пікір білдірді. Сонымен қатар, қатысушылардан мәселемен күресу үшін қандай шаралар қолдануға болатыны туралы сұралды, олар өздерінің субъективті жеке ойларын жазған болатын. Діни сауаттандыру орталықтарын ашу, жиналыстар мен жиындарды барынша көбірек өткізу, қысқа балақтылар мен қара оранған қыз-келіншектерге тиым салу, заңды күшейту, әлеуметтік желілерде теріс ағымдағы діни ақпараттардың таралуына барынша жол бермеу сынды ұсыныстар жазылды.

Қазақстан Республикасындағы терроризм және экстремизммен күресу шаралары.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары мемлекетіміз зайырлы мемлекет болып орныққаннан кейін теріс ағымдардың аймақ-аймаққа таралуы, халықтың санасына жетуі біздің тұтастығымызға нұқсан келтіргендей болды. Мәселенің туындауы себепті сәйкесінше оның шешімін табу да қажеттілікке айналған болатын. Жоғарыда айтып өткендей еліміздің аймағында, нақтырақ айтсақ Ақтөбе, Атырау, Тараз, Алматы қалаларында және соларға қарасты аймақтарда бірнеше рет халық тыныштығын

бұзған актілер тіркелген еді. Осы орайда мәселені шешу маңыздылығы одан ары жоғарылап, бірнеше шаралар жүргізілді.

2013 жылдың қыркүйегінде «Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013 – 2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» қабылданды [10]. Аталған мемлекеттік бағдарлама діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл бойынша мемлекеттік органдар қызметін ұйымдастырудың жаңа формалары мен әдістерін, соның ішінде, тұрғындардың діни сауаттылығын арттыру шараларын қамтыды. Қазақстанның ұлттық және рухани қауіпсіздігін сақтаудағы мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл болып табылады. Діни экстремизмге қарсы күрестің аса маңыздылығын ескере отырып, терроризмге қарсы қызметті дамыту, әрі қамтамасыз ету мақсатында Елбасы Н.Ә.Назарбаев 2013 жылдың 24 маусымында «Қазақстан Республикасының антитеррористік орталығын бекітетін Ереже туралы» № 588 Жарлыққа қол қойды. Қалыптасқан Қазақстан Республикасының Антитеррористік орталығы мемлекеттің басты ұлттық қауіптері терроризм мен экстремизмге қарсы мемлекет пен қоғамның қызметтерін басқару және қадағалаумен айналысып келеді. Орталықтың басты мақсаты дәстүрлі емес діни ағымдардың ықпалынан халықты қорғау ниетінде діни бірлестіктердің жарғылары, әдебиеттері мен материалдарына, сондай-ақ интернет-ресурстарға мониторинг пен талдау жүргізу және олар бойынша дінтану сараптамасын өткізу болды. Мысалы, 2015 жылы жасалған зерттеулерге зер салатын болсақ 6 мың интернет-ресурстардың мазмұны талданып, олардан 300-ден астам бұзушылықтар анықталды, 2016 жылы – 10 мың ресурстар және 1,5 мың бұзушылықтар, 2017 жылдың үш тоқсанында – сараптама жүргізілген 5 мың ресурстың жартысына дерлік бұзушылықтар анықталған [11]. Бұндай шаралар мәселенің өршу деңгейін, сонымен қатар алдын алу жолдарын нақтырақ талдауға ықпал жасайды. Сонымен бірге, «Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс – қимыл жөніндегі 2013-2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаны іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарына» сәйкес мектептердегі 9 сыныптардың білім беру бағдарламаларына «Дінтану негіздері» енгізілді. Бұл пәннің енгізілуіндегі басты мақсат өсіп келе жатқан, мектеп бітіріп үлкен өмірге қадам басуға ниеттеніп отырған жасөспірімдерге дұрыс жол нұсқау, діннің адам өміріндегі маңызын ұғындыру, оның негізгі мақсаттары мен міндеттерін айқындап түсіндіру болып саналады.

Көп адамның көз жасына негіз болған Ақтөбе мен Алматы қалаларындағы террорлық актілерден кейін 2017 жылы «Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы» қабылданды, сондай-ақ, 2017-2020 жылдарға арналған діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік бағдарлама әзірленген болатын [12].

Зерттеу жұмыстың мақсаты – терроризм және экстремизм мәселелерінің Орталық Азия аумағында, соның ішінде Қазақстан Республикасында қаншалықты өріс алып тұрғаны, онымен күресу шараларының нәтижесі қандай болып жатқаны туралы қарастыру және оларды анализ болатын. Зерттеу нәтижелері жоғарыда толыққанды көрсетілді, алайда бұдан ауқымды түрде зерттеу жүргізу оның жан-жақты анықталуына көп септігін тигізеді деген пікірдеміз. Осы мәселеге байланысты белгілі ғалым Ғарифолла Есім өзінің «Тәуелсіздіктің басты көрсеткіші - оның философиясы» атты еңбегінде адамдардың, әсіресе жастардың теріс ағымға түсуіне шет ел ресурстары, жастардың сол жақта білім алып келуі және басқа елдердегі діни топтардың көбірек әсер ететін айқындап айтқан [13]. Оның айтуынша, қазіргі таңда Қазақстан жағдайында исламда екі түрлі бағыт аңғарылып келеді: Араб елдерінен білім алып келген жастар және тұрғылықты дәстүрлі исламды ұстанатын халық. Араб елдерінде білім алғандар ұлттың салт дәстүрін, құндылықтарын (әруақты құрмет тұту, құран бағыштау, әулиеге сиыну, жеті шелпек пісіру) жоққа шығарып «таза исламды» ұстану керектігін алға тартып, екеуінің арасында келіспеушілік орын алуда. Аталған жағдай қоғамда орын алып отырғаны ақиқат, себебі жеке өмірде де мұндай іс-әрекеттерді орындап жүрген танысын әрбір бесінші қазақстандық кездестіруі мүмкін. Деструктивті діни ағымдарды ұстанып, дәстүрлі салттар мен құндылықтарды теріске шығарып жүрген азаматтар ел санасын улауда. Сонымен қатар, Елбасы Н.Ә.Назарбаев өзінің баяндамасында Діни бірлестіктердің белгілі бір бөлігі діни төзімсіздік идеяларын насихаттайтын шетелдік ислам миссионерлерінің ықпалына түсетінін де атап өткен [14]. Бұл әсіресе еліміздің оңтүстік аймақтарында байқалады. Оңтүстік Қазақстан және Жамбыл облыстарының территориясында жасырын орталықтарын құрған «Таблиги Жамаат» шетелдік радикалды қозғалысының үгіт-насихат жұмыстары тіркелді. Сондай-ақ «Хизб-ут-Тахрир» ұйымы да белсенді түрде жұмыс істейді.

Қорытынды.

Мақаланы қорытындылай келе, жан-жақты сараптамаларды талдай отырып, қанша алдын алу шаралары жүргізіліп отырса да терроризм мен экстремизм мәселелерінің қауіп жоғары екендігін айтқымыз келеді. Алайда, сауалнама нәтижелері бойынша жастардың көпшілігі бұл аса қауіп туғызбайтын үрдіс деп есептейді. Яғни, жастар қауіпсіздік мәселесіне оптимистік көзқарас тұрғысынан қарайды. Шын мәнінде, қауіп жоқ емес. Көп жағдайда жастар бейғам тіршілік етуде. Бұндай бейжайлық қауіптің тууына жағдай жасауы мүмкін. Мәселен, әртүрлі діни ағымдар мен секталардың қатарында қанша отандасымыздың жүргені туралы шынайы дерек жоқ. Әртүрлі бейресми деректер бар. Соған орай кімнің теріс пиғылда жүргенін ажырату оңайға түсе қоймайды. Қазіргі уақытта қоғамға дұрыс діни білім беру қажет. Қоғамның діни сауаттылығының жоғары болуы, жастардың әртүрлі діни секталарға кіріп кетпеуіне түрткі болады. Қазіргі кезде елімізде жоғарғы оқу орындарында мемлекеттік грант бойынша дінтану, исламтану мамандарын даярлайды. Сонымен қатар, терроризм мен экстремизм мәселелерін зерттейтін арнайы ғылыми зерттеу институты ашылса. Терроризмнің психологиялық, экономикалық, ақпараттық, экологиялық, компьютерлік сынды тағы басқа бірнеше түрі барын білеміз. Оның әрқайсысы мұқият зерттеуді талап етеді және сол жайында халыққа ақпарат беру керек. Жұмысқа жан-жақты ғалымдар, соның ішінде психологтар да жұмылдырылса. Қазақстанда Ұлттық қауіпсіздік комитеті жанында терроризм мәселесімен айналысатын ғылыми-зерттеу институты бар. Бірақ көпшілік үшін жабық мекеме саналатын ол стратегиялық шешімдер қабылдайды, қоғам қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі бағдарламалар дайындайды. Бізге халықпен, көмекке зәру адамдармен жұмыс істейтін тәуелсіз мекеме керек. Қоғамның бұл күреске қатысқысы келеді, балама зерттеулер болғанын қалайды. Мәселен, батыс елдерінде ондай мекемелер көп. Онда осы мәселелерді зерттеумен айналысатын «террорология» деп аталатын тұтас ғылым саласы бар. Мақала жазу барысындағы ортаға алынған сауалдардың бірі терроризммен күресте толыққанды жеңіске жету мүмкіндігін талдау болатын. Бірқатар пікірлерді, ақпараттарды, сала мамандарының зерттеулерін негізге ала отырып егер қоғам мен билік жұмыла күрескен жағдайда бұндай нәтижеге жету мүмкіндігі бар деген қорытынды жасауға болады. Алайда, мәселемен күресу шараларын бұдан да жоғары дамытып, жаңа әдіс-тәсілдерді қолдану маңызды болып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Взрывы в Ташкенте 16 февраля 1999 года. Что это было? <https://centre1.com/uzbekistan/vzryvy-v-tashkente-16-fevralya-1999-goda-chto-eto-bylo/>
2. Төлен Ж.М. ҚР саяси тұрақтылық пен ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету діни экстремизмнің алдын алудың факторы ретінде // *Әл-Фараби әлеуметтік-гуманитарлық зерттеулер журналы. ҚР БҒМ Ғылым комитеті Философия, саясаттану және дінтану институты № 1 (65) 2019 ж. Б. 165-181.*
3. Roggio B. Taliban Mass in Northern Afghanistan to Swear Allegiance to New Emir / *Long War Journal*. 2015, August 27 / URL: <http://www.longwarjournal.org/archives/2015/08/taliban-mass-in-northern-afghanistan-to-swear-allegiance-to-new-emir.php>
4. Валентинович, А. «Религиозный экстремизм в Центральной Азии: основные общие причины появления» [Электронный ресурс].
5. Джайлаубаева, А.Б. «Орталық Азиядағы терроризм мен экстремизм» [Электронный ресурс]. URL <https://kazislam.kz/eislam-598/>
6. Джордж Гаврилис. «Методы противодействия радикализации в Центральной Азии» [Электронный ресурс]. URL https://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Perp442_rus_Gavrilis_Oct2016_2.pdf
7. Аян Қалмұрат. Қазақстандағы соңғы бес жылдағы террористік шабуылдар. *7kun.kz* - 07.06.2016 <https://7kun.kz/qazaqstandaghy-sonhghy-bes-zhyldaghy-terroristik-shabuylar/>
8. Ибраев, Е. «Қазақстанның деструктивті діни ағымдармен күресу шаралары» [Электронный ресурс]. URL <https://kazislam.kz/aza-stanny-destruktivti-dini-a-ym/>
9. Шибуттов М., Абрамов В. *Терроризм в Казахстане 2011-2012 гг. Алматы, 2012.*

10. Қазақстан Республикасында діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі 2013 - 2017 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама туралы [Электронный ресурс]. URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000648>

11. Решетняк, А. «Терроризм и религиозный экстремизм в центральной азии: проблемы восприятия кейс казахстана и кыргызстана». [Электронный ресурс]. URL http://kisi.kz/images/Resh_terr.pdf.

12. Қазақстан Республикасының дін саласындағы мемлекеттік саясатының 2017-2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы. [Электронный ресурс]. URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000325>

13. F.Esim. «Тәуелсіздік философиясы». «Егемен Қазақстан» газеті. 13.12.2001.

14. Назарбаев, Н. «Қазақстандағы экстремизм мен терроризмде қылмыстық негіз бар» [Электронный ресурс]. URL <http://wap.bnews.kz/kk/news/post/115555/>

References:

1. Vzryvy v Tashkente 16 fevralya 1999 goda. Chto eto bylo? <https://centre1.com/uzbekistan/vzryvy-v-tashkente-16-fevralya-1999-goda-chto-eto-bylo/>

2. Tolen ZH.M. QR sayasi tıraqtylyq pen ılttyq qauipsizdiktı qamtamasyz etu dini ekstremizmniń aldyn aludyń factory retinde // Al-Farabi aleumettik-gumanitarlyq zertteuler zhurnaly. QR BGM Gylym komiteti Filofosiya, sayasattanu zhane dintanu instituty № 1 (65) 2019 zh. B. 165-181.

3. Roggio B. Taliban Mass in Northern Afghanistan to Swear Allegiance to New Emir / Long War Journal. 2015, August 27 / URL: <http://www.longwarjournal.org/archives/2015/08/taliban-mass-in-northern-afghanistan-to-swear-allegiance-to-new-emir.php>

4. Valentinovich, A. «Religioznyj ekstremizm v Central'noj Azii: osnovnye obshchie prichiny poyavleniya» [Elektronnyj resurs].

5. Dzhajlaubaeva, A.B. «Ortalyq Aziyadagy terrorizm men ekstremizm» [Elektronnyj resurs]. URL <https://kazislam.kz/eislam-598/>

6. Dzhordzh Gavrilis. «Metody protivodejstviya radikalizacii v Central'noj Azii» [Elektronnyj resurs]. URL https://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Pepm442_rus_Gavrilis_Oct2016_2.pdf

7. Ayan Qalmurat. Qazaqstandaғы songy bes zhyldaғы terroristik shabuylar. 7kun.kz -07.06.2016 <https://7kun.kz/qazaqstandaғы-sonhghy-bes-zhyldaghy-terroristik-shabuylar/>

8. Ibraev, E. «Qazaqstannyn destruktivti dini agymdarmen kuresu sharalary» [Elektronnyj resurs]. URL <https://kazislam.kz/aza-stanny-destruktivti-dini-a-ym/>

9. Shibusov M., Abramov V. Terrorizm v Kazahstane 2011-2012 gg. Almaty, 2012.

10. Qazaqstan Respublikasynda dini ekstremizm men terrorizmge qarasy is-qimyl zhonegedi 2013 - 2017 zhyldarga arналған мемлекеттік бағдарлама туралы [Elektronnyj resurs]. URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000648>

11. Reshetnyak A. «Terrorizm i religioznyj ekstremizm v central'noj azii: problemy vospriyatiya keis Kazahstana i Kyrgyzstana». [Elektronnyj resurs]. URL http://kisi.kz/images/Resh_terr.pdf.

12. Qazaqstan Respublikasynyn din salasyndaғы мемлекеттік саясатынын 2017-2020 zhyldarga arналған тұжырымдамасы. [Elektronnyj resurs]. URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000325>

13. G.Esim. «Tәuelsizdik filofosiya». «Egemen Qazaqstan» gazeti. 13.12.2001.

14. Nazarbaev, N. «Qazaqstandaғы ekstremizm men terrorizmde qylmystyq negiz bar» [Elektronnyj resurs]. URL <http://wap.bnews.kz/kk/news/post/115555/>